

Бондаренко Лариса Анатоліївна,

Інститут мистецтв
Київського університету імені Бориса Грінченка,
б-р І. Шамо, 18/2, м. Київ, 02154
l.bondarenko@kubg.edu.ua

ORCID iD: 0000-0001-6913-2448

МЕТОД ПРОЄКТІВ У ПРОФЕСІЙНІЙ ПІДГОТОВЦІ МАЙБУТНЬОГО ВЧИТЕЛЯ МУЗИЧНОГО МИСТЕЦТВА

У статті охарактеризовано сутність понять «проектна діяльність» та «метод проєктів», визначено функції використання методу проєктів у професійній підготовці майбутнього вчителя музичного мистецтва, висвітлено алгоритм побудови студентами групових та індивідуальних проєктів та їх реалізацію у процесі проходження виробничої педагогічної практики.

Ключові слова: майбутній вчитель музичного мистецтва, професійна підготовка, проєктна діяльність, метод проєктів.

Бондаренко Л.А.

Метод проектов в профессиональной подготовке будущего учителя музыкального искусства

В статье раскрыта сущность понятий «проектная деятельность» и «метод проектов», определены функции использования метода проектов в профессиональной подготовке будущего учителя музыкального искусства, показан алгоритм создания групповых и индивидуальных проектов, а также их реализация в процессе прохождения производственной педагогической практики.

Ключевые слова: будущий учитель музыкального искусства, профессиональная подготовка, проектная деятельность, метод проектов.

Bondarenko L. A.

Method of projects in professional training of future teacher of musical art

The article characterises the essence of the concepts of “project activity” and “project method”. The functions of the use of project method in the professional training of future music teachers are determined, namely: analytical, exploratory, cognitive, integrative, developmental, communicative, organisational, reflective, evaluative, and practice-oriented ones.

This article covers the algorithm of construction of group and individual projects by students, which contains descriptions of the following stages of project implementation: organisational and preparatory stage, technological stage, and summarising one. Performance of group and individual projects by students in the process of pedagogical practice is described.

We have found that the introduction of group and individual performance and creative projects in the training of students of the Institute of Arts of Borys Grinchenko Kyiv University allowed us to: organise research and self-educational activities of students; move from traditional classroom forms of learning to group and individual forms of independent cognitive activity; master the method of projects as a tool in solving self-development tasks; to promote executive and creative activity, to reveal and achieve internal potentials of each student in designing of professional activity, thereby promoting formation of professional competence.

Key words: future teacher of musical art, professional training, project activity, method of projects.

© Київський університет імені Бориса Грінченка, 2020

© Бондаренко Л.А., 2020

Постановка проблеми.

Реалізація Нової освітньої стратегії Київського університету імені Бориса Грінченка передбачає впровадження в освітній процес моделі практико-орієнтованого навчання студентів. Це зумовлено потребою суспільства у конкурентно-спроможних, компетентних фахівцях, здатних до постійного саморозвитку, швидкої адаптації до ринкових змін, оперативного вирішення нестандартних професійних ситуацій. Процес освіти має спрямовуватися на набуття майбутніми фахівцями професійних та фахових компетентностей. Одним з найважливіших проявів професійної компетентності є здатність особистості постійно вдосконалювати себе, розвивати свій професійний потенціал та швидко пристосовуватися до змін. Тому розробка та реалізація механізмів формування професійної компетентності студентів має бути практико-орієнтованою, моделювати майбутню діяльність. Широкі можливості щодо ефективної реалізації зазначеної стратегії має запровадження в освітній процес проектної діяльності, зокрема застосування та реалізація методу проектів у професійній підготовці майбутнього вчителя музичного мистецтва.

Аналіз останніх досліджень та публікацій показав, що проблеми проектної діяльності досліджувалися такими вченими як Н. Анісімова, Л. Байдурова, К. Баханов, Л. Ващенко, Дж. Дьюї, М. Елькін, І. Єрмаков, Л. Зазуліна, В. Кіпатрик, Е. Коллінгс, І. Підласий, Є. Полат, О. Пометун, Г. Фрейман, Р. Яцишин та ін.

Питання професійної підготовки майбутнього вчителя музичного мистецтва розкрито у працях А. Болгарського, С. Горбенка, Н. Гузій, О. Михайліченка, Н. Овчаренко, О. Олексюк, Г. Падалки, О. Ростовського, О. Рудницької, Т. Смирнової та ін.

Мета та завдання статті — розкрити сутність понять «проектна діяльність», «метод проектів», визначити функції використання методу проектів у професійній підготовці майбутнього вчителя музичного мистецтва, висвітлити алгоритм побудови студентами індивідуальних та групових проектів та їх реалізацію у процесі проходження педагогічної практики.

Методологія дослідження базується на загальнотеоретичних положеннях філософії, педагогіки, методики щодо навчання та розвитку особистості. Для реалізації мети та завдань статті використано теоретичні та емпіричні методи дослідження: аналіз, синтез, узагальнення, спостереження.

Виклад основного матеріалу. Одним із основних напрямів удосконалення професійної підготовки майбутніх фахівців, зокрема й учителів музичного мистецтва, є створення умов

та пошук інноваційних технологій, ефективних методів, засобів та організаційних форм навчання, орієнтація на практико-орієнтовану модель навчання. Необхідність вибудованої таким чином професійної підготовки визначається суспільно-економічними потребами, пошуком нових шляхів оновлення системи мистецької освіти. Зважаючи на це, вважаємо, що використання в освітньому процесі закладу вищої мистецької освіти проектної діяльності, а саме методу проектів, є виправданим та доцільним.

Проектна діяльність — це конструктивна і продуктивна діяльність особистості, спрямована на розв'язання життєво значущої проблеми, досягнення кінцевого результату у процесі цілепокладання, планування і здійснення проекту [4, 506].

Проектування є творчою, інноваційною діяльністю, оскільки повсякчас спрямована на вироблення об'єктивно і суб'єктивно нового продукту. Проектування — категорія перетворювальної діяльності, яка конструюється проектом. Проект завжди має цільовий характер, спрямований на досягнення конкретного результату. Неодмінною умовою проектної діяльності є наявність завчасно визначених уявлень про кінцевий продукт діяльності, етапів проектування (розробка концепції, визначення мети і завдань проекту, оптимальних ресурсів діяльності, плану й організації діяльності щодо реалізації проекту, неодмінний публічний захист, осмислення і рефлексію результатів упровадження).

Витоки проектної діяльності прослідковуються у працях Дж. Дьюї. Учень Дж. Дьюї В. Кіпатрик, опираючись на вчення Дж. Дьюї, розробив власне метод проектів та систематизував його, виокремивши чотири види: творчі, споживацькі, проекти розв'язання проблем, проекти-вправи [1].

У сучасних педагогічних розвідках найбільш уживаним є таке визначення методу проектів: це система навчання, за якої учні набувають знань і вмінь у процесі планування і виконання практичних завдань — проектів, що поступово ускладнюються [5, 205].

Нами визначено такі функції використання методу проектів в освітньому процесі відповідно до особливостей професійної підготовки майбутнього вчителя музичного мистецтва:

- аналітична (визначення проблеми, її актуальності, мети та відповідних завдань, обрання оптимальних методів її вирішення, аналіз навчального матеріалу тощо);
- пошукова (самостійний пошук та добір інформації, її обробка);
- пізнавальна (формування і задоволення пізнавальних інтересів студентів);
- інтегративна (інтеграція знань та вмінь з різних дисциплін: музична теорія, історія

музичної культури, аналіз музичних творів, музична педагогіка, музична психологія, жанрова стилістика, основи композиції, інструментально-виконавські знання та вміння, виконавська інтерпретація тощо);

- розвивальна (розвиток професійних здібностей, якостей, вмінь та навичок майбутнього вчителя музичного мистецтва у процесі проектної діяльності);
- комунікативна (формування навичок комунікативної взаємодії між студентами, між студентами та викладачем, вміння спілкуватися з різноманітною аудиторією);
- організаційна (визначення етапів виконання проекту, організація власної діяльності з його реалізації);
- рефлексивна (розвиток рефлексивної сфери — самоаналіз, самооцінка, самоконтроль, самостійність у проектній діяльності, відповідальність за вибір та результати);
- оцінна (об'єктивна оцінка власної проектної діяльності та її результатів на основі розроблених критеріїв, порівняння реального результату з очікуваним, коригування діяльності відповідно до запланованого результату);
- практико-спрямована (самостійне оволодіння новими знаннями, їх практичне застосування у процесі вивчення музичних творів, обов'язкова презентація отриманих результатів, наприклад у формі концертного виступу, лекції-концерту, уроку, позакласного мистецького заходу, анотації до музичного твору, укладання збірок музично-дидактичного репертуару, аудіо- та відеозаписів тощо) [2].

На нашу думку, доцільно застосовувати у підготовці студентів такі види проектів, як: дослідницькі, інформаційні, творчі, просвітницькі, виконавські. За складом учасників це можуть бути індивідуальні або групові проекти. За змістом — монотематичні, міжпредметні.

Упровадження методу проектів у професійну підготовку майбутніх учителів музичного мистецтва Інституту мистецтв Київського університету імені Бориса Грінченка відбувалося на заняттях з дисципліни «Методика загальної музичної освіти» та у процесі виробничої педагогічної практики студентів. Студенти оволодівали основами проектної діяльності на лекційному занятті на тему «Проектні технології як інноваційний ресурс та засіб формування професійної компетентності майбутнього вчителя музичного мистецтва», яке було присвячено висвітленню сутності педагогічного проектування, методу проектів та його використанню у підготовці майбутнього вчителя музичного мистецтва. Навчальний матеріал розподілявся таким чином:

1. Педагогічне проектування як діяльність, спрямована на розробку та реалізацію освітніх проектів.

2. Метод проектів: історія, зміст, структура, класифікація, функції.

3. Розробка та впровадження індивідуальних та групових музично-освітніх творчих проектів у процесі професійної підготовки майбутнього вчителя музичного мистецтва.

У ході лекції-візуалізації студенти мали нагоду поповнити свої знання у сфері проектної діяльності і методу проектів зокрема.

На практичному занятті студенти ознайомилися з умовами застосування методу проектів у їхній професійній підготовці [6]. Основним завданням виконання проектів було засвоєння алгоритму проектування. Зазначений алгоритм містив запитання, на які студентам було запропоновано дати розгорнуті відповіді: визначення та вибір проблеми у сфері виконавства, музичної теорії, історії, методики; хто потенційні споживачі проектного продукту? (вік, стать, соціальний статус, рівень освіти і культури тощо); які потреби ви збираєтеся задовольняти? (освітні, просвітницькі, загально-естетичні тощо); за рахунок чого ви збираєтеся досягти успіху? які ідеї та пропозиції у вас є? (нове змістове наповнення, інноваційні підходи, методики чи технології, оригінальні інтерпретації, зміна структури заняття тощо); чи були у вас спроби змінити традиційні методи, підходи до занять, концертної та педагогічної практики?; якими ресурсами та можливостями ви володієте? які ідеї та пропозиції відповідають цим умовам? які додаткові ресурси будуть потрібні? які ваші вимоги до наукових досліджень та розробок?; який рівень кооперування ви вважаєте оптимальним при підготовці проекту?; як і чому ви обрали саме ці матеріали, інструменти, методи?; що найбільше вам сподобалося в роботі над проектом? що б ви покращили, якби почали роботу над проектом спочатку?

Потім студенти ознайомилися з етапами виконання проекту: організаційно-підготовчий (пошук проблеми, усвідомлення проблемної сфери, виявлення конкретної потреби, визначення конкретного завдання та його формулювання, визначення основних параметрів та обмежень, виявлення традицій, історії, тенденцій, розробка ідей, варіантів, альтернатив, аналіз і синтез ідей, вибір оптимального варіанту і матеріалу, наочних засобів, інструментарію, розробка методики, контроль якості), технологічний (виконання проекту), узагальнювальний (презентація, корекція, контроль, випробування, оформлення, оцінка, захист проекту). Це практичне заняття було спрямоване на засвоєння алгоритму проектування та організації поетапної роботи над виконанням проекту [6].

Реалізація проектної діяльності здійснювалася у процесі виробничої педагогічної практики

студентів. Основними формами були індивідуальні та групові творчі проекти.

Виконання проектів передбачало обов'язкове сольне або ансамблеве виконання наживо на музичних інструментах, дозволялося використовувати комп'ютерні технології. Групові виконавсько-творчі проекти мали два види змістового наповнення: міжпредметні, музично-творчі. Строк виконання — один місяць. Проблематика і тематика проектів були практико-орієнтованими, професійно-спрямованими. Умова виконання проектів — їх апробація у закладах загальної середньої освіти під час проходження студентами виробничої педагогічної практики.

Перший етап (організаційно-підготовчий) передбачав пошук та визначення проблеми. На розгляд студентів були подані наступні проблеми: формування музичної культури дітей засобами інструментального виконавства; нетрадиційні підходи до музичного мистецтва; розвиток музично-слухових уявлень дітей у процесі сприймання музики; сприймання сучасної музики підлітками; розвиток імпровізаційних умінь дітей у процесі гри на елементарних музичних інструментах.

Їхній увазі були запропоновані відповідні теми проектів: «Музичний зоопарк», «Поліфонічне дерево», «Подорож у Країну Музичної Терапії», «Кітч у сучасній музиці», «Пісня — душа українського народу», «Імпровізуймо разом». Після колективної дискусії студенти зупинилися на таких актуальних для них проблемах: формування музичної культури дітей засобами інструментального виконавства; нетрадиційні підходи до музичного мистецтва.

Майбутні вчителі музичного мистецтва обрали такі теми проектів: «Музичний зоопарк», «Подорож у Країну Музичної Терапії». Студенти розділилися на дві групи. Перша група обрала тему «Музичний зоопарк», друга — «Подорож у Країну Музичної Терапії». Після визначення тем було сформульовано цілі та завдання проектів, цільову аудиторію. Викладач допомагав з уточненням формулювань. Наступний крок передбачав пошук та вибір науково-методичного забезпечення (довідкові джерела, дидактичні матеріали, музично-педагогічний репертуар, наочні, технічні засоби тощо).

Після опрацювання цього забезпечення, учасники проектів визначалися, у якій формі будуть подані проекти на захист. Проект «Музичний зоопарк» було заплановано апробувати на позакласному виховному заході у закладі загальної середньої освіти для учнів молодших класів під час виробничої педагогічної практики з використанням театралізованої діяльності, фонового відеоряду (комп'ютерні технології), виконання музичних творів, які зображають звірів та птахів, на різних інструментах (фортепіано, скрипка, гітара, бандура), елементів вікторини.

Проект «Подорож у Країну Музичної Терапії» передбачав демонстрацію у вигляді комп'ютерної презентації, мав пройти апробацію на уроках музики у 7–8 класах закладу загальної середньої освіти з метою формування вмінь емоційної саморегуляції у процесі спілкування між підлітками. Потім було обрано відповідні методи підготовки та виконання проектів, розподілу функцій та ролей учасників.

Технологічний етап, етап власне виконання спланованого раніше, містив у собі розробку змістового наповнення проектів, вивчення студентами музичних творів або уривків із творів, створення фонового відеоряду та презентації (за допомогою програми Microsoft PowerPoint).

Узагальнювальний етап передбачав таку послідовність дій: корекція — студенти порівнювали виконані проекти із спланованими, виправляли недоліки; оформлення проектів; оцінювання проекту учасниками — вони аналізували «плюси» та «мінуси» проектів, оцінювали результати та перспективи використання проектів в освітньому процесі середньої загальноосвітньої школи; захист — студенти демонстрували виконані проекти, відповідали на запитання; оцінка проектів викладачем та учасниками.

Крім виконання групових проектів студентами, нами були заплановані також підготовка та здійснення індивідуальних виконавсько-творчих проектів.

Проблематика і тематика проектів, запропонована студентам, розкривала сторінки інструментальної творчості композиторів, які писали музику для дітей (Р. Шуман «Альбом для юнацтва», П. Чайковський «Дитячий альбом», Б. Барток «Мікрокосмос», В. Косенко «24 дитячі п'єси», В. Барвінський «Наше сонечко грає на фортепіано», М. Колесса «П'єси для дітей», Н. Нижанківський «Фортепіанні твори для молоді», М. Скорульський «Дитячий альбом», М. Степаненко «Про звірів. Маленька сюїта»). Професійна спрямованість проектної діяльності студентів зумовила зв'язок даної тематики з діючими програмами з музичного мистецтва для загальноосвітніх навчальних закладів (1–4 класи), розробленими Л. Хлебниковою, Л. Дорогань, І. Івахно, Л. Кондраговою, О. Корніловою, О. Лобовою, Н. Міщенко. У процесі обговорення було визначено проблему та цільову аудиторію — «Розвиток музично-слухових уявлень учнів молодших класів у процесі сприймання програмних музичних творів», а також завдання проектів:

- підготувати фрагмент уроку музики для молодших класів закладу загальної середньої освіти (вид музичної діяльності — слухання музики), використовуючи музику вищезазначених авторів;
- фрагменти уроків мають бути пов'язані з тематикою діючих програм з музичного

мистецтва для загальноосвітніх навчальних закладів (1–4 класи), розроблених Л. Хлебниковою, Л. Дорогань, І. Івахно, Л. Кондратовою, О. Корніловою, О. Лобовою, Н. Міщенко, наприклад: «Про що розповідає музика», «Три типи музики: пісня, танець, марш», «Що таке музична мова», «Інтонія», «Розвиток музики», «Музика мого народу», «Між музикою мого народу і музикою інших народів немає неперехідних меж» тощо;

- вибрати декілька п'єс із запропонованих циклів, об'єднавши їх за такими ознаками: контрастність або спільність художніх образів, жанрів, стилевих особливостей;
- створити власну інтерпретаційну версію обраних музичних творів, яка передбачає виконання творів у класі;
- підготувати вступну бесіду до слухання музики, питання для обговорення та аналізу прослуханої музики, тестові завдання для перевірки засвоєння матеріалу, самостійно дібравши довідковий, теоретичний, дидактичний, ілюстративний матеріали, відповідні наочні і технічні засоби;

— апробувати проекти на уроках музичного мистецтва у закладі загальної середньої освіти.

Наступним кроком було визначення терміну підготовки — 5 тижнів, змістового наповнення — міжпредметний проект, типу проекту — виконавсько-творчий. Сфера застосування — уроки музичного мистецтва у закладі загальної середньої освіти, позакласні музично-виховні заходи для школярів молодшого віку. Також було вирішено, яким чином оформляти і демонструвати результати: кожен учасник мав подати план-конспект фрагмента уроку музики у вигляді комп'ютерної презентації та продемонструвати його (фрагмент) у дії на уроці музичного мистецтва тощо.

Після апробації проекту під час проходження виробничої педагогічної практики у закладі загальної середньої освіти проект та його апробація оцінювалися викладачем, експертами та студентами. В експертну групу були запрошені вчителі закладу загальної середньої освіти та керівники педагогічної практики від Інституту мистецтва. Критерії оцінювання проектів подано у *табл. 1*.

Таблиця 1

Критерії оцінювання виконавсько-творчих проектів студентів

Критерії оцінювання	Оцінка
Актуальність проблеми дослідження, аргументованість вибору теми, практична спрямованість роботи, прогнозування результатів проектів, практична значущість результатів	10
Відповідність завдань темі та меті проекту, зв'язок з програмою та навчальним планом, повнота бібліографії, використання рекомендованої та додаткової літератури	10
Урахування вікових особливостей учнів у розробці змісту	10
Планування підготовки проекту за етапами — обсяг і повнота розробок, самостійність, закінченість, матеріальне втілення проекту	10
Використання педагогічних та ІТ-технологій	10
Якість виконання музичних творів: оригінальність у розкритті задуму автора, технічна досконалість, емоційна наповненість та вплив на аудиторію	10
Навчальні засоби, матеріали та ресурси, використані у проекті	10
Якість оформлення проекту та його презентації: композиція, повнота презентації роботи, підходів, результатів	10
Відповіді на запитання: вичерпність, аргументованість, переконливість та переконання у своїй правоті	10
Реакція та поведінка учнів на уроці	10
Якість взаємодії студента та учнів на уроці, зворотний зв'язок	10
Усього	110

Отже, упровадження групових та індивідуальних виконавсько-творчих проектів у професійну підготовку студентів дало змогу:

- організувати пошукову та самоосвітню діяльність студентів;
- перейти від традиційних аудиторних форм навчання до групових та індивідуальних форм самостійної пізнавальної діяльності;
- оволодіти методом проектів як інструментом у вирішенні саморозвивальних завдань;
- активізувати виконавсько-творчу діяльність, розкрити та реалізувати внутрішні потенції кожного студента у проектуванні професійної

діяльності, тим самим сприяючи формуванню професійної компетентності.

Узагальнення результатів теоретичного аналізу, розробки та впровадження проектної діяльності, зокрема методу проектів, у професійну підготовку студентів дозволило сформулювати такі **висновки**:

- реалізація проектної діяльності у професійній підготовці майбутнього вчителя музичного мистецтва сприяє пошуковій та самоосвітній діяльності студента;
- визначення функцій методу проектів окреслює особливості та перспективи його

використання у професійній підготовці майбутнього вчителя музичного мистецтва;

— розробка та впровадження індивідуальних та групових виконавсько-творчих проєктів в освітній процес Інституту мистецтв відповідає

Новій освітній стратегії Київського університету імені Бориса Грінченка, оскільки має практико-орієнтовану спрямованість та сприяє ефективному формуванню професійної компетентності майбутнього вчителя музичного мистецтва.

ДЖЕРЕЛА

1. Баханов К.О. Навчання історії за проєктною системою. *Історія в школах України*, 2000. № 3. С. 14–20.
2. Бондаренко Л.А. Метод проєктів у професійному саморозвитку майбутнього вчителя музики. *Вища освіта України*, 2012. № 1. Додаток 1. С. 36–42.
3. Елькін М.В. Формування професійної компетентності майбутнього вчителя географії засобами проєктної діяльності : автореф. дис. ... канд. пед. наук : 13.00.04. Київ. 2005. 22 с.
4. Енциклопедія освіти. Акад. пед. наук України; головний ред. В.Г. Кремень. К. : Юрінком Інтер, 2008. 1040 с.
5. Гончаренко С.У. Український педагогічний словник. К. : Либідь, 1997. 376 с.
6. Зеер Э.Ф., Павлова А.М., Сыманюк Э.Э. Модернизация профессионального образования: компетентностный подход : учеб. пособ. М. : Московский психолого-социальный институт, 2005. 216 с.
7. Полат Е.С., Бухаркина М.Ю., Мойсеева М.В., Петров А.Е. Новые педагогические и информационные технологии в системе образования : учеб. пособие для студ. пед. вузов и системы повыш. квалиф. пед. кадров ; под ред. Е.С. Полат. М. : Изд. дом «Академия», 2002. 209 с.
8. Програма для загальноосвітніх навчальних закладів «Музичне мистецтво». 1–4 класи. Л. Хлебникова, Л. Дорогань, І. Івахно, Л. Кондратова, О. Корнілова, О. Лобова, Н. Міщенко. К. 2012. 33 с. URL : http://old.mon.gov.ua/images/files/navchalni_programu/2012/ukr/08_muz_mustectv.pdf.

REFERENCES

1. Bakhanov, K. O. (2000). Navchannia istorii za proektnoi systemoiu [Teaching History according to Project System]. *Istoriia v shkolakh Ukrainy*, 3, 14–20 (in Ukrainian).
2. Bondarenko, L. A. (2012). Metod proektiv u profesiinomu samorozvytku maibutnioho vchytelia muzyky [Method of Projects in Professional Self-Development of Future Music Teacher]. *Vyshcha osvita Ukrainy*, 1, 36–42 (in Ukrainian).
3. Elkin, M. V. (2005). Formuvannia profesiinoi kompetentnosti maibutnioho vchytelia heohrafiï zasobamy proektnoi diialnosti [Formation of Professional Competence of Future Teacher of Geography by Means of Project Activity]. Extended abstract of Candidate's thesis, Kyiv, 22 (in Ukrainian).
4. Entsyklopediia osvity [Encyclopedia of Education]. (2008). Akad. ped. nauk Ukrainy; holovnyi red. V. H. Kremin, K.: Yurinkom Inter, 1040 p. (in Ukrainian).
5. Honcharenko, S. U. (1997). Ukrainskiy pedahohichniy slovnyk [Ukrainian Pedagogical Dictionary]. K. : Lybid, 376 p. (in Ukrainian).
6. Zeier, E. F., Pavlova, A. M., Symaniuk, E. E. (2005). Modernizatsiia professionalnogo obrazovaniia: kompetentnostnyi podkhod [Modernization of Professional Education: competence-based approach]. Ucheb. posob., M.: Moskovskii psikhologo-sotsialnyi institut, 216 p. (in Russian).
7. Polat, Ye. S., Bukharkina, M. Yu., Moiseieva, M. V., Petrov, A. Ye. (2002). Novyie pedagogicheskie i informatsionnye tekhnologii v sisteme obrazovaniia [New Pedagogical and Information Technologies in Education System]. Ucheb. posobie dlia stud. ped. vuzov i sistemy povysh. kvalif. ped. kadrov; pod red. Ye. S. Polat, M.: Izd. dom «Akademii», 209 p. (in Russian).
8. Prohrama dlia zahalnoosvitnikh navchalnykh zakladiv «Muzychne mystetstvo» 1–4 klasy [Program for Secondary Schools “Musical Art” Grades 1–4]. (2012). L. Khliebnikova, L. Dorohan, I. Ivakhno, L. Kondratova, O. Kornilova, O. Lobova, N. Mishchenko, K., 33 p. (in Ukrainian).

Стаття надійшла до редакції 09.09.2020.

Прийнято до друку 12.10.2020.